

De oorlog van het einde van de wereld

Mario Vargas Llosa bij Meulenhoff:

De jonge honden van Miraflores
De stad en de honden
Het groene huis
Gesprek in De Kathedraal
Pantaleón
Tante Julia en meneer de schrijver
De oorlog van het einde van de wereld
Het verhaal van Mayta
Lof van de stiefmoeder
Wie heeft Palomino Molerero vermoord?
De geesten van de Andes
Geheime notities van Don Rigoberto
Het feest van de Bok
Het paradijs om de hoek
Het ongrijpbare meisje
De droom van de Ier
De bescheiden held
Voor uw liefde
Bittere tijden
Ik draag mijn stilte op aan jou

Mario Vargas Llosa

*De oorlog van het einde
van de wereld*

ROMAN

Vertaald uit het Spaans door
Mariolein Sabarte Belacortu

MEULENHOF

Achter in het boek is een verklarende woordenlijst opgenomen.

Eerste druk 1984

Tiende druk 2025

ISBN 978-90-896-8393-9

ISBN 978-94-023-2762-5 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *La guerra del fin del mundo*

Omslagontwerp: Bloemendaal & Dekkers

Omslagbeeld: © Hector Ramon Perez

Auteursfoto: © James Rajotte

Vormgeving binnenwerk: CeevanWee, Amsterdam

© 1981 Mario Vargas Llosa

© 1984 Nederlandse vertaling Mariolein Sabarte Belacortu en

Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

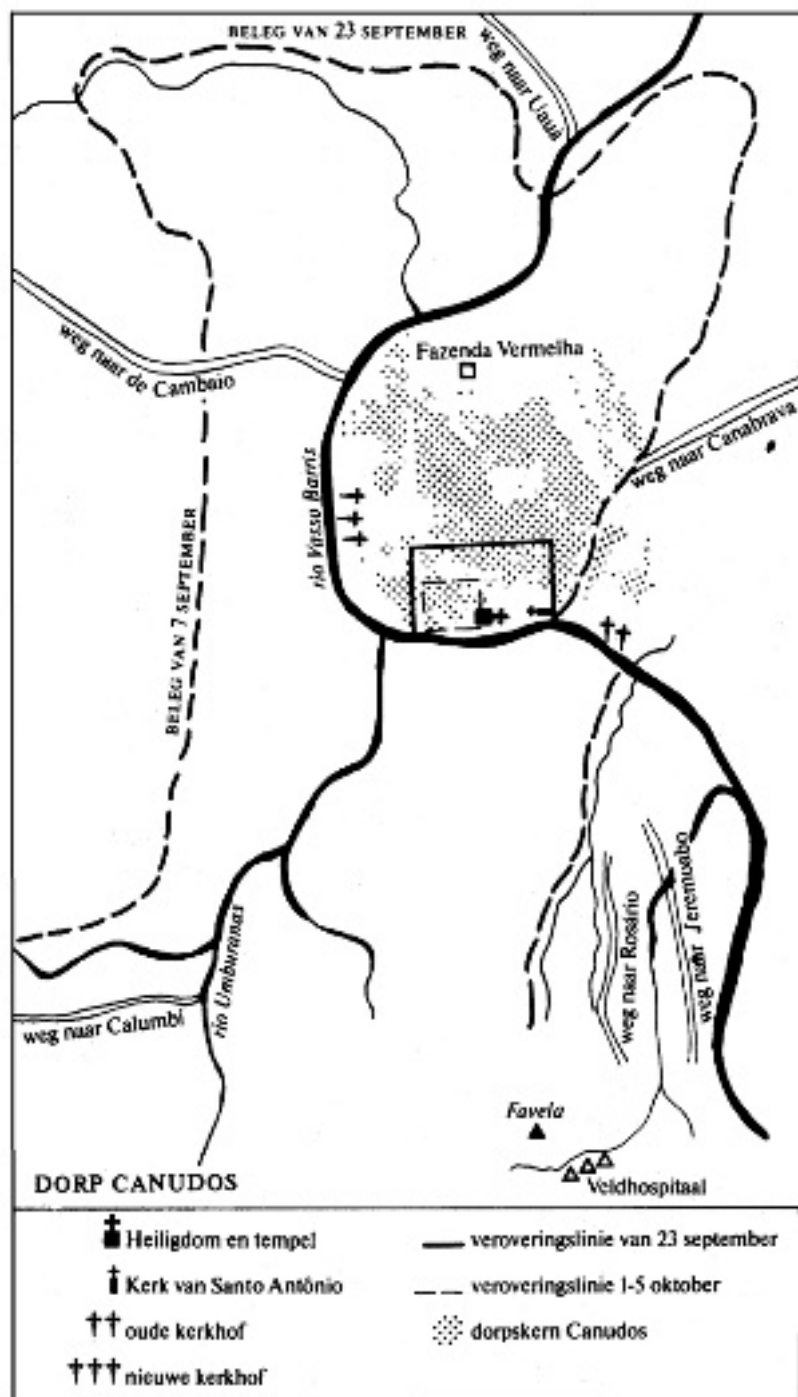
All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

*Voor Euclides da Cunha in het hiernamaals
en voor Nérida Piñón in deze wereld*

*O Anti-Cristo nasceu
Para o Brasil governar
Mas aí está o Conselheiro
Para deles nos livrar!*

De Antichrist is geboren
Om Brazilië te leiden
Maar de Raadgever is gekomen
Om ons van hem te bevrijden!

BOEK EEN

I

De man was lang en zo mager dat het leek alsof je hem altijd en profiel zag. Zijn huid was donkerbruin, zijn botten staken uit en in zijn ogen brandde een eeuwig vuur. Hij droeg herderssandalen en de paarse tunica die zijn hele lichaam bedekte deed denken aan het habijt van die missionarissen die van tijd tot tijd de dorpen in de sertão kwamen bezoeken, om grote massa's kinderen te dopen en paren die al jaren samenwoonden te trouwen. Het was onmogelijk zijn leeftijd, zijn afkomst of zijn geschiedenis te schatten, maar er was iets in zijn rustige gezicht, zijn soberheid en zijn onverstoorbare ernst dat de mensen aantrok, zelfs nog voor hij goede raad begon te geven.

Hij kwam altijd onverwacht, in het begin alleen, altijd te voet, bedekt met het stof der wegen, om de zoveel weken of maanden. Zijn lange gestalte tekende zich af in het licht van de schemering of de beginnende dag, wanneer hij met grote stappen met een soort haast door de enige straat van de nederzetting liep. Hij ging vastberaden tussen geiten met klingelende belletjes, honden en kinderen door die voor hem opzij sprongen en hem nieuwsgierig aankeken, zonder de groet van de vrouwen te beantwoorden die hem al kenden en naar hem knikten en hem haastig kannen geitenmelk en borden farinha en bonen brachten. Maar hij at of dronk niets voordat hij bij de kerk van het dorp was en voor de honderdeneerste maal vaststelde dat hij kapot en verveloos was, dat de torens scheef stonden en de muren vol gaten zaten, de vloeren eruit waren gesloopt en de altaren door de houtwormen waren opgeknaagd. Zijn gezicht kreeg de treurige uitdrukking van een voor de droogte vluchtende boer, wiens kinderen en vee door de droogte zijn gedood en die al zijn bezittingen heeft verloren en zijn huis en de beenderen van zijn doden moet verlaten en vluchten, vluchten, zonder te weten

waarheen. Soms huilde hij en door zijn tranen heen laaide het zwarte vuur in zijn ogen op met verschrikkelijke vonken. Hij begon dan onmiddellijk te bidden. Maar niet zoals de andere mannen of zoals de vrouwen bidden: hij ging voorover op de grond of op de stenen of de kapotte tegels liggen, op de plaats waar het altaar stond of had gestaan of had moeten staan, en daar bad hij, soms in stilte, soms hardop, een, twee uur lang, met eerbied en bewondering aangestaard door de dorpingen. Hij bad het credo, het onzevader en de weesgegroeitjes die iedereen kende, maar ook andere gebeden die niemand ooit eerder had gehoord maar die de mensen in de loop van de dagen, de maanden, de jaren zouden gaan onthouden. Waar is de parochiepriester? hoorden ze hem vragen, waarom is hier geen herder voor de kudde? Want het feit dat er geen priester was in de gehuchten betreurde hij evenzeer als de bouwvallige staat van de huizen van de Heer.

Pas nadat hij Onze-Lieve-Heer vergiffenis had gevraagd voor de toestand waarin zijn huis verkeerde, wilde hij wel iets eten en drinken, maar niet meer dan een fractie van wat de dorpingen hem zelfs in jaren van schaarste vol ijver aanboden. Hij stemde erin toe om onder een dak te slapen, en wel in een van de huisjes die de sertãobewoners hem ter beschikking stelden, maar men zag hem slechts zelden in de hangmat, op het bed of de matras liggen van degene die hem onderdak bood. Hij ging op de grond liggen, zonder deken of iets, legde zijn hoofd met de woeste gitzwarte haren op zijn arm en sliep een paar uur. Altijd zo weinig dat hij de laatste was die naar bed ging, maar wanneer de koeienjongens en de herders die het allervroegst waren opgestaan naar het land gingen, zagen ze hem al bij de kerk bezig de muren en de daken te herstellen.

Zijn raadgevingen gaf hij bij het vallen van de avond, wanneer de mannen van het land terug waren en de vrouwen hun huishoudelijke werkzaamheden hadden beëindigd en de kleine kinderen al sliepen. Hij gaf ze op zo'n kaal veld zonder bomen of stenen zoals je in alle dorpen in de sertão kunt vinden op het kruispunt van de belangrijkste straten, dat dorpsplein genoemd had kunnen worden als er banken, muziekten of tuinen waren geweest, of resten van de tuinen die er ooit waren geweest maar die door de droogte, plagen en verwaarlozing in verval waren geraakt. Hij gaf ze op dat uur van de dag dat de hemel van

Noord-Brazilië voordat hij helemaal donker en vol sterren is, opvlamt te midden van dikke witte, grijze of blauwachtige wolken en er als het ware een enorm vuurwerk wordt afgestoken daarboven, boven de onmetelijke wereld. Hij gaf ze op dat uur van de dag dat de houtvuurtjes worden aangestoken om de insecten te verjagen en het avondeten klaar te maken, wanneer de verstikkende hitte minder wordt en er een briesje opsteekt, waardoor de mensen weer moed krijgen om ziekte, honger en de wisselvalligheden van het leven te verdragen.

Hij sprak over eenvoudige maar belangrijke dingen, zonder een van de mensen om hem heen speciaal aan te kijken, of liever gezegd, met zijn brandende blik dwars door het koor van ouden van dagen, vrouwen, mannen en kinderen heen kijkend naar dingen of mensen die alleen hij kon zien. Dingen die men begreep omdat ze al sinds onheuglijke tijden onbewust bekend waren en men ze gelijk met de moedermelk in zich opnam. Actuele, tastbare, dagelijkse, onvermijdelijke dingen, zoals het einde van de wereld en het laatste Oordeel, dingen die misschien al zouden plaatsvinden voordat de dorpsbevolking de half ingestorte kapel weer had opgebouwd. Wat zou er gebeuren als Onze-Lieve-Heer zag hoe ze zijn huis hadden verwaarloosd? Wat zou hij zeggen over de handelwijze van die pastoors die in plaats van de arme te helpen, hem de zakken leeg klopten door hem te laten betalen voor de diensten van de Kerk? Mochten Gods woorden worden verkocht, moesten die niet gratis worden gegeven? Welk excuus zouden die paters tegenover de Heilige Vader aanvoeren voor het feit dat ze ondanks hun gelofte van kuisheid ontucht pleegden? Konden ze soms leugens bedenken voor hem die gedachten las zoals een spoorzoeker de voetafdruk van de jaguar leest op de grond? Praktische, dagelijkse, huiselijke dingen zoals de dood die naar het geluk leidt als je er met een schone ziel naartoe gaat, als naar een feest. Waren de mensen soms dieren? Zo niet, dan moesten ze in hun mooiste kleren onder die poort door als blijk van ontzag voor hem die ze daar zouden ontmoeten. Hij vertelde hun over de hemel en ook over de hel, het huis van de Hond dat geplaveid was met gloeiende kooltjes en ratelslangen, en over hoe de Duivel zich kon vertonen in onschuldig uitziende nieuwlichterijen.

De koeienjongens en de landarbeiders in het binnenland luisterden zwijgend naar hem, nieuwsgierig, doodsbang en geschokt, en net zo

luisterden de slaven en de vrijgelatenen van de suikerfabrieken aan de kust naar hem, en hun vrouwen, hun ouders en hun kinderen. Af en toe viel iemand hem in de rede om twijfel uit te spreken – maar dat gebeurde zelden omdat zijn ernst, zijn holle stem of zijn wijsheid de mensen intimideerden. Zouden ze het einde van de eeuw beleven? Zou de wereld het jaar 1900 halen? Hij antwoordde zonder iemand aan te kijken, rustig en met zekerheid, maar soms sprak hij in raadselen. In 1900 zouden de sterren doven en zou het sterren regenen. Maar daarvóór zouden er ongeloofelijke dingen gebeuren. Er volgde een stilte op zijn woorden, waarin men het geknisper van de vuurtjes hoorde en het gezoem van de insecten die door de vlammen werden opgeslokt, en waarin de dorpelingen hun adem inhielden en al bij voorbaat hun geheugen inspannen om de toekomst te onthouden. In 1896 zouden er duizenden kuddes van het strand naar de sertão snellen en de zee zou sertão worden en de sertão zee. In 1897 zou overal in de woestijn gras groeien, herders en kuddes zouden zich mengen en vanaf dat tijdstip zou er maar één kudde en één herder zijn. In 1898 zouden er meer hoeden maar minder hoofden zijn, en in 1899 zouden de rivieren rood worden en zou een nieuwe planeet door het heelal koersen.

Men moest zich dus voorbereiden. De kerk en het kerkhof, het belangrijkste bouwwerk na Gods huis, want het was de voorhof van de hemel of de hel, moesten worden gerestaureerd en de rest van de tijd moest aan het allerbelangrijkste worden besteed: de ziel. Zouden de mannen en de vrouwen daar soms heen gaan in lange rok, jurk, vilten hoed, schoenen met veters en al die luxueuze wollen en zijden spullen die Onze-Lieve-Heer nooit had gedragen?

Het waren praktische, eenvoudige raadgevingen. Als de man weer vertrok werd er over hem gesproken: dat hij een heilige was, dat hij wonderen had verricht, dat hij het brandend braambos had gezien in de woestijn, net als Mozes, en dat een stem hem Gods onuitsprekelijke naam had onthuld. En zijn raadgevingen werden besproken. En zo hoorden de bewoners van Tucano, Soure, Amparo en Pombal in de tijd voor de val van het Keizerrijk en ook nog nadat de Republiek was uitgeroepen, al die dingen; en in de loop van de maanden en de jaren herrezen de kerken van Bom Conselho, Jeremoabo, Massacará en Inhambupe uit de puinhopen; en op zijn aanwijzingen kwamen er muren en

nissen op de kerkhoven van Monte Santo, Entre Rios, Abadia en Barraçã, en werd de dood met waardige begrafenisplechtigheden geëerd in Itapicuru, Cumbe, Natuba en Mocambo. Maand na maand, jaar na jaar werden de avonden in Alagoinhas, Uauá, Jacobina, Itabaiana, Campos, Itabaiânia, Geru, Riachão, Lagarto en Simão Dias gevuld met raadgevingen. Iedereen vond het goede raadgevingen en daarom werd de man die ze gaf, eerst in het ene, toen in het volgende en tenslotte in alle dorpen in het noorden, de Raadgever genoemd, ook al was zijn voor-naam Antonio Vicente en zijn achternaam Mendes Maciel.

Een houten hek scheidt de redacteurs en het kantoorpersoneel van de *Jornal de Notícias* – een naam die in gotische letters boven de ingang prijkt – van de mensen die daar komen om een advertentie te zetten of een bericht door te geven. Er zijn niet meer dan vier of vijf journalisten. Een van hen bladert in een in de muur vastgemetseld archief, twee anderen staan geanimeerd te praten, ze dragen geen colbert maar wel een gesteven boord en een vlinderdas, bij een kalender waarop de datum te lezen is – maandag 2 oktober 1896 – en een andere, een jonge slonzige, met een bril met dikke glazen op zijn neus, zit met een ganzenvaar aan een lessenaar te schrijven, onverschillig voor alles wat er om hem heen gebeurt. Achterin, achter een glazen deur, is de directie. Een man met een pet met een klep en losse manchetten helpt een rij klanten voor het loket Kleine Annonces. Een mevrouw heeft hem zojuist een kaartje gegeven. De kassier maakt zijn wijsvinger nat en telt de woorden: Klis-teerspuiten Giffoni / Genezen Gonorrhoe, Aambeien, Witte Vloed en alle aandoeningen aan de Urinewegen / Bereid door Madame A. de Carvalho / Rua Primero de Marzo No. 8 – en noemt een prijs. De mevrouw betaalt, bergt het wisselgeld op en als ze weg is, stapt degene die achter haar stond te wachten naar voren en steekt de kassier een papier toe. Hij is in het zwart, draagt een lange geklede jas en een bolhoed die er veelgebruikt uitzien. Een krullerige rode haardos bedekt zijn oren. Hij is eerder lang dan kort, hij heeft een brede rug, het is een stevige man in de kracht van zijn leven. De kassier telt de woorden van de advertentie door zijn vinger over het papier te laten glijden. Opeens frontst hij zijn voorhoofd, steekt zijn vinger omhoog en brengt de tekst heel dicht naar zijn ogen, alsof hij bang is dat hij iets verkeerd heeft ge-

lezen. Ten slotte kijkt hij verbijsterd naar de klant die er nog steeds als een standbeeld bij staat. De kassier knippert met zijn ogen, niet op zijn gemak, en ten slotte beduidt hij de man even te wachten. Sloffend loopt hij, het papier voorzichtig in zijn hand houdend, door het kantoor, klopt met zijn knokkels op de ruit van de directiekamer en gaat naar binnen. Een paar seconden later is hij weer terug en gebaart naar de klant dat hij binnen moet komen. Dan gaat hij terug naar zijn werk.

De man in het zwart loopt dwars door het kantoor van de *Jornal de Notícias* en laat zijn hakken klinken alsof er hoefijzers onder zijn schoenen zitten. Als hij het kleine kantoor stampvol papieren, kranten en propagandablaadjes van de Progressieve Republikeinse Partij – Eén Verenigd Brazilië, Eén Sterke Staat – binnenkomt, zit er een man op hem te wachten die hem glimlachend en nieuwsgierig aankijkt alsof hij een vreemd dier is. Hij zit achter het enige bureau dat er is, draagt laarzen en een grijs pak en is jong, heeft zwart haar en een energiek voorkomen.

‘Ik ben Epaminondas Gonçalves, de directeur van deze krant,’ zegt hij. ‘Komt u binnen.’

De man in het zwart knikt even en gaat met zijn hand naar zijn hoed, maar hij neemt hem niet af en zegt geen woord.

‘Wilt u dat wij dit publiceren?’ vraagt de directeur, met het papiertje zwaaiend.

De man in het zwart knikt. Hij heeft een baardje dat even rood is als zijn haar en zijn ogen zijn doordringend en heel blauw; om zijn brede mond is een vastberaden trek en zijn zeer wijd opengesperde neusgaten lijken meer lucht in te ademen dan ze nodig hebben.

‘Zolang het maar niet meer kost dan tweeduizend réis,’ mompelt hij in moeizaam Portugees. ‘Dat is mijn hele kapitaal.’

Het is alsof Epaminondas Gonçalves niet weet of hij zal lachen of boos worden. De man staat nog steeds en kijkt hem heel ernstig aan. De directeur besluit het papier vlak voor zijn ogen te houden: ‘Zij die de rechtvaardigheid liefhebben, worden opgeroepen voor een openbare solidariteitsbetuiging met de idealisten van Canudos en alle opstandigen ter wereld, op 4 oktober om zes uur op de Praça da Liberdade,’ leest hij langzaam. ‘Zou ik mogen weten wie deze meeting organiseert?’

‘Voorlopig ik alleen,’ antwoordt de man onmiddellijk. ‘Als de *Jornal de Notícias* hem wil steunen, wonderful.’

‘Weet u wat die lui daar in Canudos hebben gedaan?’ mompelt Epaminondas Gonçalves, op zijn bureau trommelend. ‘Een stuk land van iemand anders bezetten en in promiscuïteit leven als de dieren.’

‘Twee bewonderenswaardige zaken,’ zegt de man in het zwart instemmend. ‘Daarom heb ik besloten mijn geld in deze advertentie te steken.’

De directeur zwijgt even. Voordat hij weer iets zegt schraapt hij zijn keel: ‘Mag ik weten wie u bent, meneer?’

Zonder opschepperij of arrogantie en met nauwelijks enige plechtstatigheid stelt de man zich als volgt voor: ‘Een strijder voor de vrijheid, meneer. Wordt de advertentie geplaatst?’

‘Onmogelijk, meneer,’ antwoordt Epaminondas Gonçalves die de situatie nu weer meester is. ‘De autoriteiten van Bahia zitten slechts op een aanleiding te wachten om mijn krant te sluiten. Ook al hebben ze met de mond de Republiek geaccepteerd, ze zijn nog steeds monarchist. Wij zijn de enige waarlijk republikeinse krant in onze staat, zoals u naar ik aanneem wel hebt opgemerkt.’

De man in het zwart maakt een minachtend gebaar en prevelt tussen zijn tanden: ‘Dat had ik wel gedacht.’

‘Ik raad u aan niet met deze advertentie naar de *Diário de Bahia* te gaan,’ voegt de directeur eraan toe, hem het papiertje overhandigend. ‘Die is van de baron van Canabrava, de eigenaar van Canudos. U zou in de gevangenis terecht komen.’

Zonder een woord ten afscheid draait de man in het zwart zich om en gaat weg, de advertentie in zijn zak stoppend. Hij loopt met zijn duidelijk hoorbare stappen door het kantoor van de krant zonder iemand aan te kijken of te groeten, uit de ooghoeken bekeken – somber silhouet, vuurrode, golvende haren – door de journalisten en de klanten voor de Kleine Annonces. De jonge journalist met zijn bril voor bijzienden staat van zijn lessenaar op wanneer de man voorbij is en loopt met een gelig papier in zijn hand naar de directiekamer, waar Epaminondas Gonçalves nog naar de onbekende staat te loeren.

‘Bij beschikking van de gouverneur van de staat Bahia, zijne excellentie de heer Luis Viana, is vandaag een compagnie van het negende

bataljon infanterie, onder bevel van luitenant Pires Ferreira, uit Salvador de Bahia vertrokken, met de opdracht de bandieten uit de door hen bezette hacienda Canudos te jagen en hun leider, de sebastianist Antonio de Raadgever, gevangen te nemen,' leest hij voor op de drempel. 'Op de voorpagina of binnenin, meneer?'

'Zet maar onder de overlijdensadvertenties en de missen,' zegt de directeur. Hij wijst naar de straat waar de man in het zwart al is verdwenen: 'Weet u wie die vent is?'

'Galileo Gall,' antwoordt de bijziende journalist. 'Een Schot die de mensen van Bahia permissie vraagt hun hoofd te mogen betasten.'

Hij was in Pombal geboren als zoon van een schoenmaker en zijn liefje, een invalide vrouw die desondanks vóór hem drie zonen had geboord en na hem nog een meisje dat de periode van droogte had overleefd. Ze noemden hem Antonio en als er logica had bestaan in de wereld had hij niet mogen leven, want toen hij nog rondkroop vond de ramp plaats die de hele streek verwoestte, gewassen vernietigde en mensen en dieren doodde. Door de droogte emigreerde bijna heel Pombal naar de kust, maar Tiburcio da Mota, die zich in de halve eeuw dat hij leefde nooit meer dan een mijl had verwijderd van dat dorp waar geen voeten waren die niet door zijn handen waren geschoeid, liet weten dat hij zijn huis niet zou verlaten. En daar hield hij zich aan, hij bleef in Pombal met nauwelijks twintig andere mensen, want zelfs de missiepost van de paters lazaristen liep leeg.

Toen de mensen die Pombal hadden verlaten een jaar later weer terug begonnen te komen, aangemoedigd door het nieuws dat de zandbanken weer onder water stonden en er weer granen konden worden gezaaid, was Tiburcio da Mota al begraven, samen met zijn invalide concubine en hun drie oudste zoons. Ze hadden eerst alle etenswaren soldaat gemaakt en toen die op waren alles wat groen was, en tenslotte alles wat hun tanden maar konden vermalen. De vicaris, dom Casimiro, die hen successievelijk had begraven, verzekerde dat ze niet van de honger waren omgekomen maar door domheid, want ze hadden het leer uit de schoenmakerij opgegeten en water gedronken uit het meer, het Laguna del Buey, een broeinest van muggen en ziektes, zodat zelfs de geiten er met een boogje omheen liepen. Dom Casimiro nam Anto-

nio en zijn zusje in huis, hield hen in leven op een dieet van lucht en smeekbeden, maar toen de huizen in het dorp zich weer met mensen vulden zocht hij een onderdak voor hen.

Het meisje werd meegenomen door haar peetmoeder die op een hacienda van de baron van Canabrava ging werken. Antonio, die toen vijf was, werd geadopteerd door de andere schoenmaker van Pombal, die de Eenoog werd genoemd – hij had een oog verloren tijdens een ruzie – en het vak had geleerd in Tiburcio da Mota's werkplaats en toen hij terugkwam in Pombal diens clientèle erfde. Hij was een schuwe man die regelmatig dronken was en vaak 's ochtends vroeg op straat wakker werd, stinkend naar de cachaça. Hij had geen vrouw en hij liet Antonio werken als een lastdier, vegen, schoonmaken, spijkers, scharen, zadels, laarzen aangeven, of naar de looierij gaan. Hij liet hem slapen op een vacht vlak naast het tafeltje waar de Eenoog de uren doorbracht, als hij niet met zijn vrienden aan het drinken was.

De wees was een klein gehoorzaam jongetje, vel over been, met een paar bedeesde oogjes die medelijden opriepen bij de vrouwen van Pombal die hem iets gaven als ze konden, eten of kleren die hun kinderen niet meer aantrokken. Zij gingen op een dag – een half dozijn vrouwen die de manke moeder nog hadden gekend en samen met haar hadden geassisteerd bij talloze doopplechtigheden, vormsels, dodenwaken en trouwerijen – naar de werkplaats van de Eenoog om van hem te eisen dat hij Antonio naar catechismus zou sturen om te worden voorbereid op zijn eerste communie. Zij maakten hem zo bang door te zeggen dat God hem rekenschap zou vragen wanneer dat kind zou sterven zonder zijn eerste communie te hebben gedaan, dat de schoenmaker tandenknarsend toestond dat de jongen iedere middag voor de vespers de les in de missiepost bijwoonde.

Toen gebeurde er iets bijzonders in het leven van de jongen, die men korte tijd later ten gevolge van de veranderingen die de lessen van de lazaristen bij hem teweegbrachten, de Kleine Vrome begon te noemen. Hij kwam uit de preken met een blik die zich geheel van zijn omgeving had losgemaakt, als het ware was gezuiverd van vieze resten. De Eenoog vertelde dat hij hem vaak 's nachts in het donker geknield zag zitten, huilend om het lijden van Christus, en dat hij dan zo in trance was dat hij hem alleen door hem flink door elkaar te schudden naar de we-

reld kon doen terugkeren. Andere nachten hoorde hij hem in zijn slaap opgewonden praten over het verraad van Judas, het berouw van Magdalena en de doornenkroon en op een nacht hoorde hij hem de eed van eeuwige kuisheid afleggen, zoals Sint-Franciscus van Sales had gedaan toen hij elf werd.

Antonio had een bezigheid gevonden waaraan hij zijn leven kon wijden. Hij bleef de bevelen van de Eenoog gedwee uitvoeren, maar onder het werk kneep hij zijn ogen halfdicht en bewoog zijn lippen zodat iedereen begreep dat hij, ook al was hij aan het vegen of holde hij naar de leerlooier of hield hij de zool vast waarop de Eenoog hamerde, eigenlijk aan het bidden was. Zijn adoptievader raakte van streek en werd bang voor de gedragingen van de jongen. In de hoek waar hij altijd sliep maakte de Kleine Vrome een altaar met bidprentjes die hij van de missiepost kreeg en een kruis van xique-xique dat hij zelf had gesneden en beschilderd. Daar stak hij een kaars aan om te bidden als hij opstond en voordat hij naar bed ging en daar bracht hij geknield, met gevouwen handen en een boetvaardige blik in zijn ogen, zijn vrije tijd door in plaats van door de weilanden te rennen, zonder zadel op wilde paarden te rijden, op duiven te schieten of naar het stieren castreren te gaan kijken zoals de andere jongetjes van Pombal.

Sinds hij zijn eerste communie had gedaan was hij de misdienaar van dom Casimiro en toen deze stierf bleef hij de paters lazaristen van de missiepost helpen bij de mis, ook al moest hij daarvoor heen en terug vijfenhalve kilometer per dag lopen. Tijdens de processies zwaaide hij met het wierookvat en hij hielp met het versieren van de draagbaren en de altaren op de straathoeken waar de Heilige Maagd en Onze-Lieve-Heer halt hielden om uit te rusten. De godvruchtigheid van de Kleine Vrome was even groot als zijn goedheid. Voor de bewoners van Pombal was het een vertrouwd tafereel hem als geleide te zien fungeren van de blinde Adelfo, die hij soms naar de weidegronden van coronel Ferreira bracht waar Adelfo had gewerkt tot de dag dat hij grauwe staar kreeg en waar hij heimwee naar had. Hij leidde hem bij de arm dwars over de velden, met een stok in zijn hand om op de grond te stampen voor eventuele slangen, ondertussen geduldig naar zijn verhalen luisterend. En Antonio haalde ook eten en kleren op voor de leproze Simeón die als een bergdier leefde sinds de dorpelingen hem hadden verboden in

de buurt van Pombal te komen. Eenmaal per week bracht de Kleine Vrome hem een pakje met de stukjes brood en gedroogd vlees en de farinha die hij voor hem bij elkaar had gebedeld, en de dorpelingen zagen Antonio in de verte de oude man met zijn lange haren en zijn blote voeten en slechts een gelige vacht om als kleding, tussen de rotsen op de berghelling, waar zijn grot was, naar de waterput leiden.

De eerste keer dat hij de Raadgever zag was de Kleine Vrome veertien, en hij had een paar weken daarvoor een vreselijke teleurstelling te verwerken gehad. Pater Moraes van de lazaristenmissiepost had hem een ijsskoude douche bezorgd door hem te vertellen dat hij geen priester kon worden omdat hij een buitenechtelijk kind was. Hij troostte hem met de mededeling dat je God even goed kon dienen zonder priesterwijding en hij beloofde hem dat hij zou onderhandelen met een kapucijner klooster, waar ze hem misschien als lekenbroeder wilden opnemen. De Kleine Vrome huilde die nacht zo hard dat de Eenooig hem razend van woede voor het eerst sinds vele jaren weer een enorm pak slaag gaf. Twintig dagen later verscheen er in de brandend hete zon om twaalf uur 's middags, in de straat die midden door Pombal liep, een lange, donkere, zwartharige, fonkelogige, in een parse tunica gehulde figuur die, gevolgd door een handjevol mensen die eruitzagen als bedelaars maar toch een gelukkig gezicht hadden, als een cycloon dwars door het dorp naar het oude kerkje van kleiblokken en dakpannen snelde dat sinds de dood van dom Casimiro zo vervallen was dat de vogels nesten hadden gemaakt tussen de heiligenbeelden. De Kleine Vrome zag, evenals vele andere inwoners van Pombal, de pelgrim en zijn metgezellen op de grond liggend bidden en die middag hoorde hij hem raadgevingen geven voor de redding van de ziel, kritiek leveren op de goddelozen en de toekomst voorspellen.

Die nacht sliep de Kleine Vrome niet in de schoenmakerij maar op het plein van Pombal, bij de pelgrims die zich op de grond hadden uitgestrekt rondom de heilige. En de volgende ochtend en middag en alle dagen dat hij in Pombal bleef, hielp de Kleine Vrome hem en de zijnen met hun werk: nieuwe poten en rugleuningen aan de bankjes in de kerk zetten, de vloer gelijkmaken en een stenen muur om het kerkhof bouwen, zodat het apart kwam te liggen terwijl het tot dan toe een met het dorp verweven lap grond was geweest. En iedere avond zat hij gehurkt

naast hem, in extase luisterend naar de waarheden die uit zijn mond kwamen.

Maar toen Antonio de Kleine Vrome de Raadgever op de laatste nacht dat deze in Pombal was toestemming vroeg met hem door de wereld te mogen trekken, waren het eerst de ogen van de heilige – die fel en koud tegelijk waren – en toen zijn mond die nee zeiden. De Kleine Vrome hilde bittere tranen, geknield naast de Raadgever zittend. Het was diep in de nacht, Pombal sliep, evenals de havelozen die dicht tegen elkaar aan lagen. De vuurtjes waren uit maar de sterren schitterden boven hun hoofd en je hoorde krekels zingen. De Raadgever liet hem huilen, stond toe dat hij de zoom van zijn tunica kuste en vertrok geen spier toen de Kleine Vrome hem opnieuw smeekte met hem mee te mogen, omdat zijn hart hem zei dat hij Onze-Lieve-Heer dan beter kon dienen. De jongen omvatte zijn enkels en kuste langdurig zijn eeltige voeten. Toen de Raadgever merkte dat hij uitgeput was, pakte hij hem met twee handen bij zijn hoofd en dwong hem hem aan te kijken. Terwijl hij met zijn eigen gezicht dichterbij hem toe ging, vroeg hij plechtig of hij zoveel van God hield dat hij pijn voor hem wilde lijden. De Kleine Vrome knikte meerdere malen ja. De Raadgever trok zijn tunica op en de jongen kon in het beginnende ochtendgloren zien dat hij een stuk prikkeldraad, dat hij om zijn middel had en dat zijn vlees openreet, afdeed. ‘Dat moet jij nu omdoen,’ hoorde hij hem zeggen. Hij hielp de Kleine Vrome zelf zijn kleren los te maken, de boetegordel stevig om zijn lichaam te binden en vast te knopen.

Toen de Raadgever en zijn volgelingen – er waren een paar nieuwe gezichten bij, het aantal was toegenomen, onder hen was nu een grote, halfnaakte zwarte man, maar de armoede en de gelukzaligheid in hun ogen waren nog dezelfde als vroeger – zeven maanden later in een wervelwind van stof weer in Pombal verschenen, zat de boetegordel nog steeds om de Kleine Vrome zijn middel, dat er eerst bont en blauw van was geworden, vervolgens bloedende striemen had gekregen en nog later onder de grauwgrijze korsten was geraakt. Hij had hem geen dag afgedaan en om de zoveel tijd trok hij het prikkeldraad, dat lossiger ging zitten door de dagelijkse bewegingen van zijn lichaam, weer strak aan. Pater Moraes had geprobeerd hem te overtuigen dat ding niet langer te dragen, hem voorhoudend dat een bepaalde hoeveelheid vrijwillig lij-

den God welgevallig was maar dat dat offer, als het over een bepaalde grens ging, kon veranderen in een ziekelijk, door de Duivel aangemoedigd genoeg en dat hij ieder ogenblik het gevaar liep die grens te overschrijden.

Maar Antonio gehoorzaamde hem niet. De dag dat de Raadgever en zijn gevolg terugkeerden in Pombal, was de Kleine Vrome in de winkel van de caboclo Umberto Salustiano en zijn hart versteende in zijn borst, evenals de lucht die zijn neus inademde, toen hij hem op een meter afstand voorbij zag komen, omringd door zijn apostelen en tientallen mannen en vrouwen uit het dorp, en net als de vorige keer regelrecht naar de kerk zag lopen. Hij volgde hem, voegde zich bij de lawaaige opwinding in het dorp en opgaand in de menigte bad hij, op eerbiedige afstand, terwijl hij zijn bloed wild voelde bruisen. En die avond hoorde hij hem in het licht van de vlammen preken op het overvolle plein, maar hij durfde nog niet naar hem toe te gaan. Heel Pombal stond daar deze keer en luisterde naar hem.

Tegen de ochtend, toen de dorpingen, die hadden gebeden en gezongen en hun zieke kinderen naar hem toe hadden gebracht opdat hij God zou smeken hen te genezen en hem hun moeilijkheden hadden verteld en gevraagd wat de toekomst voor hen in petto had, waren vertrokken en de discipelen al waren gaan slapen, elkaar zoals altijd wederzijds als deken en beschutting dienend, liep de Kleine Vrome met de grootste eerbied, zoals wanneer hij ging biechten, tussen de in lompen gehulde lichamen door wadend naar het donkere, paarse silhouet dat met zijn hoofd met het recht overeind staande haar op zijn ene arm lag. In het vuur gloeiden de laatste vonken. De ogen van de Raadgever gingen open toen ze hem zagen aankomen en de Kleine Vrome zou later altijd aan de mensen die naar zijn verhaal luisterden, vertellen dat hij daar onmiddellijk in zag dat de man op hem had liggen wachten. Zonder een woord te zeggen – hij had het niet gekund – maakte hij zijn grove wollen hemd open en liet hem het prikkeldraad zien dat strak om zijn middel zat.

Na hem een paar seconden te hebben aangekeken zonder met zijn ogen te knippen, knikte de Raadgever en er vloog een snelle glimlach over zijn gezicht die, zou de Kleine Vrome de komende jaren honderden malen vertellen, zijn wijding betekende. De Raadgever wees op

een klein, vrij stukje grond naast hem dat speciaal voor hem gereserveerd leek te midden van de opeenhoping van lichamen. De jongen nestelde zich daar, want hij begreep, zonder dat er woorden aan te pas hoefden te komen, dat de Raadgever hem geschikt achtte om met hem mee te gaan over de wegen van de wereld, om tegen de Duivel te strijden. De nachtbrakende honden en de vroeg opgestane inwoners van Pombal hoorden de Kleine Vrome nog heel lang huilen, niet vermoedend dat het tranen van geluk waren.

Zijn echte naam was niet Galileo Gall, maar hij was wel een strijder voor de vrijheid, of zoals hij zelf zei, revolutionair en frenoloog. Twee terdoodveroordelingen vergezelden hem door de wereld en hij had vijf van zijn zesenvertig levensjaren in de gevangenis doorgebracht. Hij was halverwege de eeuw geboren in een dorp in Zuid-Schotland, waar zijn vader arts was en vruchteloze pogingen had gedaan een anarchistische cel op te richten om de ideeën van Proudhon en Bakoenin te propagieren. Zoals andere kinderen opgroeien met sprookjes, had hij altijd gehoord dat bezit de oorsprong van al het sociale onrecht is en dat de arme de ketenen van de uitbuiting en het obscurantisme slechts kan verbreken door middel van geweld. Zijn vader was leerling geweest van een man die hij als een van de grootste geleerden van zijn tijd beschouwde: Franz Joseph Gall, anatoom, fysicus en grondlegger van de wetenschap der frenologie. Terwijl deze wetenschap voor andere adepten van Gall hoogstens bestond uit het geloof dat het intellect, het instinct en de gevoelens in de hersenschors gelegen organen zijn en dat ze kunnen worden gemeten en betast, betekende deze discipline voor Galileo's vader de dood van de religie, de empirische grondslag van het materialisme, het bewijs dat de geest niet, zoals de filosofische hekserij beweerde, onweegbaar en onaanraakbaar was maar een dimensie van het lichaam, net als de zintuigen en net als deze geschikt voor bestudering en klinische behandeling. De Schot prentte zijn zoon van jongs af de volgende eenvoudige regel in: de revolutie zal de maatschappij, en de wetenschap het individu van zijn gesels bevrijden. Aan de strijd voor deze twee doelstellingen had Galileo zijn leven gewijd.

Omdat zijn opruiende ideeën hem het leven in Schotland moeilijk maakten, had zijn vader zich in Zuid-Frankrijk gevestigd, waar hij in